

п о р е д и ц а • в ъ в е д е н и е

Въведение в Богословието

---

*Протопрезвитер
Александър Шмеман*

• п р а к с и с •

Православен Богословски
Институт "Св. Сергей"
Париж

Протопрезвитер
Александър
Шмеман

Въведение в богословието

превод от руски
Мая Иванова

ПРАКСИС
Велико Търново
1998

Увод

Въведение в богословието е курс, в който трябва да се каже помалко за всичко. Времето, в което живеем, е различно от това, в което е живял св. Григорий Богослов. Тогава той не е можел да отиде на баня или да си купи хляб, без някой да го дръпне за ръкава и да го запита: "Кажми, кое е по-правилно "омоусиос" или "омиусиос"?" Днес не се богословства така и към богословието се отнасят или с неприязън, или с недоверие. То се е превърнало в призвание само за богословите специалисти, които разсъждават над въпроси, вече никого неинтересуващи. Повечето от християните се ограничават с простата вяра и гледат на богословието с подозрение, страхувайки се, че току виж чрез него изпаднали в ерес. Това отношение е способствало за превръщането на богословието в чиста наука, в самоцелно, откъснато от живота интелектуално занимание. Дори по-голямата част от свещениците, за които богословското образование е задължително, от знанията получени през петте години обучение, ползват само това, което се отнася до устава и до някои практически въпроси. Останалото, според тях, няма връзка с реалността. Тук изниква въпросът за целите и задачите на богословието.

Аз принадлежа към хората, които вярват, че богословието е висше призвание, че без него няма и не може да има християнство. Днес, когато животът призовава към практически действия, аз твърдя, че е необходимо богословско призвание, необходимо е изкуството на богословието,

необходимо е връщане към предишното богословие, защото без всичко това не би могло да съществува истинското християнство, т. е. вярата, за която се казва: *Тази е победата, която победи света - нашата вяра* (1 Иоан 5: 4).

Богословието или "теологията" (*θεολογία*) е учение за Божеството. Богословие е съществувало и преди появата на християнството. В древността "теолози" били наричани онези поети, които се занимавали с произхода на света (космогония) или на боговете (митология), за разлика от философите, които разглеждали нещата сами по себе си. Дори в по-късни времена Платон наричал митологията - като учение за боговете и техния произход - "богословие". Едва с появата на стоицизма - последният цвят от дървото на гръцката философия - понятието "богословие" получило този смисъл, който има и днес: учение за природата и същността на Божеството.

В Римската империя глаголят "богословствам" означавал "обожествявам императора, признавам го за бог". В християнството терминът "богословие" отначало не се използвал. Той имал за християните твърде езически и митологически привкус. Те трудно свиквали с остатъците от езическите култове (каквото напр. било и каденето на тамян). През III в., т. е. двеста години след Рождество Христово, Климент Александрийски и Ориген все още по-старому наричали гръцките поети "богослови". Те обаче предчувствали, че истинското богословие принадлежи на християнството и че ако за римляните то е култ към императора - признаването му за бог - то за християните трябва да означава изповядването на Христос за Бог. Така, едва през IV в. тази дума влязла в християнска употреба.

Евсевий Кесарийски наричал евангелист Иоан "Богослов" и сам богословствал, развивайки учението за Христос, като за Бог. У гръцките отци богословието постепенно започнало да се определя като учение за **ИСТИНСКИЯ** Бог и оттогава тази дума трайно влязла в християнския

речник. Авторите на аскетически произведения (Евагрий, св. Максим Исповедник) наричали "богословие" третата степен на съвършенството - богопознанието чрез молитва, защото само така е възможно истинско познание на Божеството.

Най-накрая, особено разбиране за това що е богословие, възникнало на Запад. За схоластиците то придобило точен, научен смисъл и това рационалистическо отношение към богословието съществува на Запад и до днес.

Що се отнася до Православието, то у нас много неща се наричат *богословие* (както и *проповед* - за такава се смята всяка дума на свещеника, произнесена от амвона. Всъщност, в истински смисъл, проповед или киригма (*κηρυγμα*) може да бъде само словото за Христос.) Подобна злоупотреба с думите, т. е. лишаването им от смисъл, е първороден грях, отровата на който прониква и в нашия църковен живот. Ние употребяваме която и да било дума във всевъзможен смисъл. Всеки може напр. според обстоятелствата да тълкува думата "съборност", докато в същото време гръцката дума "католики" (*καθολική*) е едно от определенията на Църквата и само на Църквата, и не бива да се използва в неясен душевно-психологически смисъл. Преди човек да започне да се занимава с богословие, трябва да даде обет да не произнася думите извън техния точен смисъл, защото Църквата е платила твърде много кръв за намирането на всички тези "богоприлични" (св. Василий Велики) думи, изразяващи съдържанието се в нея тайнство! Какво всъщност са догматите, ако не изработваните в продължителен процес и изказвани с думи понятия за вярата на християните, за която на свой ред се казва: *Това е вярата апостолска, това е вярата отеческа, това е вярата православна, тази вяра утвърди вселената!*

Възможно е точно да се разграничи кое в богословието е богословие и кое е богословска наука, т. е. "скелето", което подпомага изграждането на "зданието". Често

“скелето” засенчва самото “здание” на вярата, без която християнската душа, веднъж потопена в кръщелния купел, не намира удовлетворение.

Какъв е **предметът** на богословието и какви са **методите**, които то използва? Всяка наука трябва да определи полето, което обработва. Какъв е тогава предметът на богословието? За да отговорим на този въпрос, трябва да се запитаме какво представлява християнството. Именно оттук трябва да започне изучаването на богословието. Някой би казал, че това е самоочевидно и елементарно, но всъщност понятията постоянно се смесват, както постоянно се смесват Христос и вярата. Да вярваш в Бога, още не означава, че си християнин. Вярата в Бога е просто **деизъм**, а не християнство. Има милиони хора, които вярват в Бога. Имало ги е и когато Христос е дошъл на земята, и по времето, когато са проповядвали апостолите. Но с Христовото пришествие всичко се променило. Християнството не е просто твърдение, че има Бог, а е проповед за това, че е дошъл Христос, Синът Божи и е спасил хората, че това събитие е станало в нашата човешка история. От гледна точка на историка, сигурно има и по-важни факти. За християнина обаче най-важна е вярата, че се е извършило спасението на света - макар и в някакво затънтено място, някъде в “задния двор”, сред малък народ - и тази вяра съдържа пълнотата на всичко. За християните християнството дори не е религия, в смисъла разбиран от римляните, т. е. връзка на човека с Бога. За християните то е жива вяра в Иисус Христос Сина Божи. Когато казвам, че вярвам, аз не утвърждавам ново учение, нов морал или нов принцип. Аз твърдя, че актът на тази вяра е спасителен и чрез това утвърждавам определено богословие, зад което стои определен опит, тъй като единствено вярата узнава кой е Този Спасител, Този Месия. Че в това твърдение вече има богословие, ние виждаме от думите на Христос, когато проповядвал на учениците преди възнесението Си: *Идете, научете*

всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа (Мат. 28: 19). Филарет Московски казва, че преди християните да започнат да се наричат "християни" те са се наричали "ученици" и ако християните днес не искат да бъдат ученици, то ще се окаже, че не за тях е било проповядвано Евангелието.

Когато казваме "Иисус Христос", ние изповядваме нещо. Ако вземем една от думите, които откриваме в катакомбите - само думата или нейния знак - ще видим, че тук се съдържа цяло богословие. Думата е ΙΧΘΥΣ, а знакът - изображение на риба (*гр. ιχθυς* означава "риба"). Древните християни са разчитали тази дума като: Ι (Иисус), Χ (Христос), Θ (Божи), Υ (Син), Σ (Спасител). В този знак се съдържа цялото последвало християнско богословие. "Иисус" е било най-разпространеното през онези времена име. Но тук към това име е прибавена и думата "Христос", т. е. "Помазаник", "Месия". Да се каже "Иисус Христос", означава да се потвърди, че човекът Иисус е помазаник Божи. Към деня на явяването на Месия, към този ден велик и страшен вървял целият Стар Завет. Но Старият Завет не Го познал. А да Го познаеш, означава да Го изповядаш. Месия бил очакван и всички знаели, че Той ще бъде **от** Бога. Но Христос дошъл и казал, че Той **е** Бог.

Ето как дори само изображението на риба, дори само името "Иисус Христос" може да изпълни целия ни живот. Но това не ни се дава веднага чрез опита, тъй като не е нещо самоочевидно. Този опит се придобива, ако всяка сутрин, когато се събуждаме, произнасяме името на Спасителя така, сякаш го чуваме за първи път в живота си. Защото вярата се ражда ежеминутно и ежеминутно се възобновява (*вярващият ще живее чрез Мене* - Иоан 6: 57). Затова е погрешно да се казва: "Аз повярвах завинаги". Вярата е постоянно обновяване на ядрото, което съставлява нейния предмет. В *Първо послание до Коринтяни* (15: 1-2) апостол Павел напомня: *Евангелието, което ви благовестих... чрез него*

се и спасяват. В Евангелието се съдържа вестта за живота, смъртта и възкресението на Христос. Тази вест именно е предметът на нашата вяра.

Тук минава границата между богословието - особено християнското богословие - и философията. Известна е тенденцията богословието и философията да се смесват. Философията обаче не се основава на вяра в нещо. Тя изхожда от определени принципи (напр. платоновото учение за идеите), които развива; тя е интелектуално занимание. Християнството обаче е нещо различно. В учението на апостолите няма да намерим нищо абстрактно, никаква философия; дори няма да срещнем думи като "Троица" и "Богочовечество". Християнството не е било учение, а **узнаване на факт**, който хората по-рано не са знаели. То е било вест за новия живот, даден на човека. Как да опишем този живот, какво понятие да дадем за него? Всяко учение може да се възприеме интелектуално. Християнството обаче е нова вест, факт, който е станал в света. Затова цялото християнско богословие е основано на Откровението. И това именно Откровение се дава на болния и паднал човек. Всеки философ, доколкото мисли логично, смята, че **той** възвестява истината. Християнството обаче свидетелства за това, че истината възвестява **Бог** свише.

Религиозната философия е намерила място и в руската култура. Но професорите по богословие са длъжни да се предпазват от религиозната философия. Тя не е богословие, защото богословието познава само Откровението, истината от Бога, дадена не **отдолу**, а **отгоре**.

За да разберем това, е нужно самите ние да се променим. Мнозина ще възразят: "Но нали Евангелието е написано от хора". Да, но богословието не се определя от нашите потребности. Ние сме длъжни да се приспособяваме към истината, а не тя към нас. В античността човекът се е смятал за мярка на всички неща, а в християнството - такава мярка е Бог. Богословието е наука, която има за свой пред-

мет Бога и всичко божествено. То е разкриване на Откровението въз основа на самото Откровение - Евангелието, благата вест за живота и смъртта Христови. Вътрешното тъждество на богословието и Откровението се постига чрез определяне природата на богословието. Последното грабва човека и го поставя пред вратите на Откровението, където трябва да мълчи *всяка плът човешка*, защото *влиза Царят на царете и Господа на господарите*. **Откровението е специфична сфера в богословието и предназначението на богословието се състои в разкриването на това Откровение.** Всеки от нас е призван да направи богословието свой жизнен извор и да го пази от замърсяване.

Богословието е продукт на сложно развитие, свързано отчасти с историята на Църквата, отчасти с патрологията. В този процес има няколко периода:

1. Църквата живее като **първохристиянска община**, без научно богословие. Този период завършва с Ориген, който е първият от големите богослови с отечески стил. Неговата роля в историята на Църквата е била съдбовна. Някои съставни части от учението му, в които той се отклонява от Православието, са били осъдени от Църквата и затова той не влиза в числото на св. отци. Но този човек е обичал Христос и е притежавал гения на богословието. (Най-добрата книга за него е озаглавена *Origene* и е написана от Jean Danielou, професор по патрология в Institut Catholique, Париж).

2. **Златният век на Православието** - епохата на св. отци. Обхваща периода от IV до VIII в. Тогава са живели великите отци на Църквата: свв. Атанасий Велики, Василий Велики, Григорий Богослов, Григорий Нисийски, които създали златния фонд на православното богословие.

3. **Византийски период.** В него се отличава името на патриарх Фотий. Този период настъпил през IX в. Във връзка с него може да се говори за фотиевско богословие,

чиито идеи впоследствие били разработени от Църквата.

4. **XV-XVII в.** Византия паднала през XV в., но дотогава тя успяла да предаде наследството си на славяните. Съдбата на Византия - турското робство - била споделена и от България. През тази епоха не по-лека е била и съдбата на Русия (вж. книгата на о. Георгий Флоровский *Пути Русского Богословия*).

5. **Нова история, XVIII в.** В Киев, под идващото от Полша силно западно влияние, се заражда школата на руското богословие. Това ново "академично" богословие, в което влизат Догматика, Нов Завет, Стар Завет и други раздели е разработено на Запад и носи отпечатъка на западната схоластическа традиция. В тези науки има вътрешна солидарност, което е полезно, но може да бъде и опасно.

Нека сега дадем обща представа за всеки от погоре споменатите периоди.

**1. Първохристиянската
община.
Кръщението
като
основен белег
на първия период.**

Първоначалният "заряд", т. е. това с което християнството се появило на света, не било някаква философска система. Това било проповед за исторически факти и самата тя водела до други факти; т. е. от фактите, които били проповядвани трябвало да се направи съответния извод - да се приеме Кръщение. Така, неразривната връзка между проповед и Кръщение представлява отличителната черта на ранното християнско богословие, което не било богословие от кабинетен тип. Предпоставка за следващите от него изводи са думите на Христос: *научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа* (Мат. 28: 19). Затова първият тип богословие, който откриваме в Църквата е изповядването на вярата, произнасяно от кръщавания преди Кръщението. Ролята на възприемника (кръстника - бел. прев.) е изключително отговорна, но днес хората се отнасят към нея твърде повърхностно. Възприемникът е длъжен да отговаря за кръщавания. В наши дни това се свежда само до участие в домашни или семейни празници. Възприемникът дори не съзнава необходимостта да изпълни "ангажмента" си до край.

Ето първото изповядване на вярата, което срещаме в книгата *Деяния на св. апостоли*: на връщане от Йерусалим, един велможа четял в колесницата си книгата на пророк Исаия. По Божии промисъл той срещнал по пътя си апостол Филип, който го попитал: *Разбираш ли това, що*

четеш? След това апостолът обяснил на велможата пасажа от Писанието и така му благовестил за Христос. Като продължили по пътя, те стигнали до едно място с вода и етиопският евнух (той бил четящият) казал: *Ето вода; какво ми пречи да се кръстя?* Филип отговорил: *Ако вярваш от все сърце, - може да се кръстиш.* Велможата казал: *Вярвам, че Иисус Христос е Син Божий.* И Филип го кръстил (Деян. 8: 27-38). Така думите, които изрекъл етиопският велможа представляват вече жизнено изповядване, кратък символ на вярата.

Ранното богословие притежавало свои **кръщелни символи**. За евреите Иисус бил Месия, за езичниците - Бог. От човека, който искал да стане християнин, било то иудеин или елин, се изисквало да признае едното или другото. Църквата никога не е пренебрегвала елементарното богословие (т. е. най-основното: тук употребяваме думата "елементарно" съобразно със значението на френската дума *element* - съставна част от основата на нещо).

Нека спрем вниманието си върху думата "Господ" **като символ**. Ако през ранната епоха част от християните се придържали към иудейските традиции, то останалите били разпръснати в гръко-римския свят. Този свят започнал да преследва християнството и една от причините за това било християнското понятие *Кириос* (*Κύριος*), т. е. "Господ". Тази дума изразявала определено изповедание. Като цяло римската власт проявявала търпимост към съществуващите на територията на империята религии. Единственото, което тя изисквала от своите поданници било признаването на кесаря за Господ. Затова, когато престарелият Поликарп Смирненски бил доведен на форума, от него изисквали единствено да каже, че кесарят е "Кириос". До II в. в християнството думата "Кириос" имала напълно определен религиозен смисъл. Въобще "Господ" бил наричан този стопанин, с когото човек бил пожизнено свързан и на когото той служел до смърт. Изхождайки от това именно,

трябва да разбираме и думите на Христос: *Никой не може да слугува на двама господари* (Мат. 6: 24). По време на гоненията, думата “Кириос” била изписвана в катакомбите, като притежаваща този особен смисъл. Когато властта започнала да обожествява императора и той станал “Кириос”, “имащ власт”, християните били длъжни да застанат нащрек. Защото с приемането на християнството, с Кръщението, те преминавали в ново “поданство” (*Тогова Иисуса... Бог направи Господ [Κύριος] и Христос* - Деян. 2: 36). Това ново поданство ги задължавало да изоставят всяка друга, съществувала дотогава в живота им обвързаност, или да допускат такава само до степета, в която тя не му противоречи. И ако римската власт, бидейки религиозно търпима, изисквала само поклонение на императора, то в това отношение християните изобщо не могли да бъдат търпими, защото за тях Господството, Църквата и Христос били реални. Неразбиращият истината за това, че Христос е дошъл, за да разруши държавата на дявола, не можел да бъде християнин и ставал изменник.

В наше време ние не придаваме на думите значението, което те са имали в онези времена. Днес, когато свещеникът казва: “Благословено **Царство**”, ние отнасяме Царството към един друг, задгробен свят, който ще настъпи след нашата смърт. В древните времена всички думи, всички знаци са били реални и заради думата “Царство”, заради вестта за него, християните са отдавали живота си. Да станеш християнин означавало да преминеш от един свят в друг. Днес ние не схващаме същността на нещата от този свят, ако върху тях не стои особен знак. Така, ние всеки ден пазаруваме, купуваме всякакви вещи, четем всякакви книги (произведенията на Сартър напр.), защото върху тях не стои антихристиянски знак. Но първохристиянинът не можел да отиде с езичници на баня или да пазарува от място, където се продавала храна поръсена с идоложертвена кръв. И сякаш, заличавайки се от живота

на този свят, той действително приемал друго поданство.

И така, думата "Господ", като кръщелен символ, навлиза в живота на християните още от самото начало. Тази дума е също такъв извор на богословие, както думата "Христос". И ако първият източник на богословието е Кръщението, то изповядването на Господа също е изключително богословие.

Истинското развитие на богословието започнало във времето на борбата с ересите. И само със знака на рибата, т. е. с неговия дълбок смисъл - *Иисус Христос, Син Божи, Спасител* - може да се живее. Може да се живее и само с думата "Господ", която също съдържа в себе си огромна богословска дълбочина. За какво ѝ е било тогава на Църквата да създава сложни богословски системи?

Богословските системи станали необходими тогава, когато Църквата почувствала необходимост да се предпази от отровите, които започнали да проникват в нея от езическия свят. Тази защита не е била абстрактна, както сега, когато у нас се провеждат богословски спорове. Нека си спомним неотдавнашния спор за богословието на о. Сергей Булгаков: този спор също имаше абстрактен характер, участниците в него не сочеха какво именно е пагубно в даденото богословие. В първите векове обаче Църквата защитавала от отровата на ересите не някаква теоретична истина, а самата същност на вярата.

Една от първите ереси бил **ДОКЕТИЗМЪТ** - учение за призрачност на Христос като човек. Тази ерес се опирала на думите от Св. Писание за Спасителя: *прие образ на раб и се уподоби на човеци; и по вид се оказа като човек* (Фил. 2: 7). Но ако Христос не е бил човек - възразявал срещу учението на докетизма св. Игнатий Антиохийски - то за какво страдам **аз**? Именно в това е и сладостта, продължава той, че Христос е бил човек. "Сладостта е в това, че Той е Емануил, "с нами Бог" (Игнатий Антиохийски, *Послание до Римляни*). За човек като св. Игнатий, Христос действител-

но е бил Емануил. Той чувствал Спасителя в своята плът и кръв, и затова Го защитавал през целия си живот.

Така Църквата защитавала сама себе си - с кръвта на светите мъченици. *Дето е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви* (Лука 12: 34). Това и дало силата на отеческото богословие.

И така, основа на богословието е самата **вяра в Църквата**, която е не просто вяра, утвърждаваща Божието битие, а е вяра, утвърждаваща **исторически факти**. От тази вяра израства многоразклоненото дърво, наричащо се богословие. Борбата с ересите е била една от главните причини, заставили Църквата да изложи своите твърдения. Но с какво ги обосновавала тя? От самото начало на своето съществуване Църквата притежавала Стария Завет, на който се позовавали и Христос, и апостолите. В началото тя всъщност била смятана за секта в иудейството. *Изследвайте Писанията* - казва Христос (Иоан 5: 39).

Сега въпросът за Стария Завет стои отново пред нас. Прекъсването, породено от отдалечаването на християнското съзнание от традицията, вече е завършило и християните от всички изповедания отново се обръщат към Стария Завет. В съвременните учебници по богословие няма напр. обяснение на това, как пророчеството за Св. Троица се свързва с явяването на трите ангела на Авраам; историята на Ной често се излага само във вид на морално поучение; образът на тримата отроци в пещта се привежда само като пример за вярата. А всъщност Христос и апостолите разбирали своето дело в светлината на Стария Завет: *Изследвайте Писанията... те са, които свидетелствуват за Мене* (Иоан 5: 39). Под Писания тук се разбира Стария Завет. Христос е бил негов Изпълнител, Завършител, Венец. И това, че Иисус е Месия, не бива да се разбира извън Стария Завет.

Христос бил главната надежда на Стария Завет. На Него се уповавали, за да спаси еврейския народ от плена. С течение на времето, вярата в Месия придобивала все по-ду-

ховни очергания - Христос като последно откровение на Истината. Затова самото име на Иисус Христос е вече позоваване на Стария Завет.

Но именно в тази точка се получил разривът между иудейството и християнството - Иисус, Който дошъл на земята и умрял на кръста, не бил признат от иудеите за Месия. Последница от това непризнаване е виждането, че в наши дни Старият Завет е ненужен. Всъщност, през първите векове на християнството Старият Завет бил насъщна храна за християните, а четенето и обясняването му - ежеднев-но занимание.

Изобщо, през I - III в. християните не познавали друго богословие, освен тълкуването на Св. Писание, т.е. **екзегетическото** богословие. Първото, което имала Църквата, била вярата, с която живеели иудеите, вярата, основана на факти. В наше време мнозина смятат тези факти за митология, но ние християните продължаваме да вярваме, че иудеите са били богоизбран народ, че тяхната история е била своеобразно божествено откровение. Ето защо Старият Завет е важен за нас не от морална гледна точка, а преди всичко като подготовка за приемането на обещания Месия.

Първото евангелие - според Матей - започва с изброяване на старозаветните хора, дали плът на бъдещия Христос. Това не е история на светци - напротив, в този списък срещаме имената на грешни и дори много грешни хора. При това те са сякаш подчертани, за да стане ясно, че никой от тях сам по себе си не е заслужил божественото избраничество. Бог Сам ги е избрал, за да прокара чрез този грешен, но избран от Него народ, Своя промисъл за света. Целият Стар Завет е история на измените и отпаданията на народа от неговия Бог, но като плод от това именно еврейско дърво се явила Пренепорочната Дева Мария, която и завършила Стария Завет. В Новия Завет, към огромния материал, даващ представа за Бога и за вярата на израилския народ в Него, се прибавило потвърждението, че всичко обе-

щано на човечеството от Стария Завет се е изпълнило в Иисуса Христа. Затова апостолската Църква дълго време оставала без собствени книги. През III в. Ориген казвал: "Всичко е в Стария Завет. Всичко е учение за Него (за Христа - о. А. Ш.)". И действително, ако вземем само псалмите, написани хилядолетие преди възникването на християнството, ние ще видим, че всичко в тях е проникнато от мисълта за идващия Спасител. Във всеки текст и във всяка книга от Стария Завет можем да срещнем поразителни откровения за Христос. Без тази предпоставка, т.е. без вярата, че Иисус е Христос, Старият Завет губи своя смисъл и не може да се разбере защо е написан. За нас вярващите Старият Завет е сякаш постепенно проясняващ се и израстващ образ на Христа. И когато Иисус казал - *свърши се!* (Иоан 19: 30), това означавало, че истината на пророчествата за Него се е изпълнила, че са настъпили *последните времена*. Иоан Богослов постоянно повтарял: *Деца, последно време е* (1 Иоан 2: 18). Сега някои казват, че той е сгрешил. Но твърдейки това, ние приписваме на първохристияните нашите мисли. Ако св. Иоан е сгрешил в този пункт, то значи е сбъркал във всичко останало. В онези времена Църквата живеела в есхатологично очакване, т. е. в очакване на края (*та ёохата - гр.*, край). А ние? За какво си мислим ние, когато казваме: "Да дойде Твое-то царство"? Краят **вече** е настъпил. Христос е Алфа и Омега, Начало и Край. В Него всичко е открито и всичко е дадено. Никаква нова истина няма да бъде дарена на хората, защото цялата й пълнота вече е дадена. Това **последно** време може да продължи **милиони** години и Църквата е това необикновено общество от хора, в което всичко е обърнато към едно и също, към това, което **вече е било**. Църквата винаги е обърната към миналото и едновременно с това към бъдещето, към *Деня велик и страшен*, деня на Страшния съд, когато всеки ще признае, че Иисус е Христос. Църквата, това са младенците, които знаят всичко и на които е открито всичко (...*прославям Те, Отче, Господи на небето и на земя-*

та, задето си утаил това от мъдри и разумни, а си го открил на младенци - Лука 10: 21). Дните на ранната Църква са белязани от това Откровение, от това очакване, съдържащо се във факта, че Христос **вече** е дошъл. Цялата същност на първохристиянската и изобщо на християнската вяра може да се изрази с думите: "Господ дойде, Господ идва, Господ ще дойде!" (*маран-ата* - др. евр., Ей гряди!). Всичко, което *сега виждаме смътно като през огледало* (1 Кор. 13: 12) ще стане явно в деня на Второто пришествие. И "последните времена" означават времето на Църквата, живееща с това очакване.

Но времето минавало и съобразяването с околния свят ставало неизбежно. Човекът не е *tabula rasa*. В него има някакви предпоставки; затова истината за Църквата била дадена на света, чрез езика, на който той бил способен да я възприеме. Апостолите не започнали веднага да записват спомените си за Христос; Евангелията не се появили веднага. Те представляват само малка част от онова, което се записвало или се предавало устно за Спасителя през онова време. Голяма част е останала в апокрифите, непопаднали сред каноническите книги.

Евангелията са писани по различен повод и с различна цел. Евангелието според Иоан Богослов е написано на гръцки език и започва с думите: *В начало беше Словото*. "Слово" или на гръцки "Логос" е термин от гръцката философия (вж. съчинението на княз С. Трубецкой *Учение о Логосе*). С каква удивителна лекота апостол Иоан взема този термин от гръцката философия и го прилага по отношение на Спасителя, сякаш казвайки на гърците: "Ето, виждате ли, Логосът, за Който вие толкова сте слушали, е именно Христос!". По-нататък апостол Иоан не употребява тази нова, въведена от него в християнската терминология дума, но неговият пролог е вече мостът, който християнската мисъл можела да ползва, когато искала да обясни на външния свят смисъла на християнството.

Много скоро се наложило Църквата да се сблъска с този свят и стълкновенията били двойки. От една страна, те били свързани с гоненията срещу християните, а от друга - с цялата негова култура, която по онова време съдържала в себе си отрова много по-коварна, от отровата на гоненията. Ернест Ренан нарича гръцкия свят от онази епоха *le miracle grec*. И днес ние се впечатляваме от красотата и завършеността на формите в този свят. До ден днешен "гръцкото чудо" продължава да владее умовете на хората, а през XV в. напр. Възраждането искало изцяло да се потопи в него. И ето, че обикновените галилейски рибари отпразвили предизвикателство именно към тази култура.

С какво живеел този свят? Каква била неговата философия, неговото разбиране за Бога? Тук няма да открием грубо езичество, което бихме могли като Перун да изхвърлим в Днепър. Никой през I в. от нашата ера не вярвал в истуканите. Тук става дума за вяра в нещо много по-дълбоко, а именно: вяра в **природната хармония**. Гръцката мисъл винаги се стремяла да премине от случайното към хармоничното. За нея хармоничното било вечно. Гърците не се интересували от историята, не я обичали и не я ценели; те обичали това, което винаги съществува в света и се стремили зад отделния факт и зад отделната човешка личност да видят общ закон. Всичко в света е циклично, всичко постоянно се възвръща: пролет, лято, есен, зима; всичко е хармонично, всичко се повтаря. Гърците не понасяли конкретното и историческото. Колко различна била християнската проповед, която учела, че светът лежи в зло и че смъртта, позорната екзекуция на Христос, ще спаси света от това зло!

Християните вярвали, че спасението е извършено в историята, *при Пилат Понтийски*. Това указание обединявало абстрактната теория за спасението и реалния живот в света. Така християнското богословие и гръцкият свят си противостоели, като взаимно не се разбирали. От една стра-

на християнството искало да се предпази, а от друга - да взриви този свят на културата. Даденият период от християнската история може да се характеризира като **християнизация на елинизма или елинизация на християнството**.

Езикът на гръцката философия станал език на християнството. Чудото на древната Църква се заключавало в това, че **елинизмът бил въцърковен**. Парадоксално е, но цялото еврейско старозаветно наследство - с разказите за израилските колена, за битките, победите и пораженията на израилския народ, с повествованията за действията на Бога в него - всичко това е намерило своя израз на езика на елинската култура. И съединението на тези две разноприродни величини породило ранното християнско богословие.

Но преди да стане това сливане, християнството трябвало да изпита периода на борба с **гностицизма**. Древният свят от I в. сл. Р. Хр. в повечето случаи вече предпочитал ирационалната вяра в идеята за висше знание, давано от Бога само на посветени (сега тази идея срещаме в антропософията, теософията и пр.). Тайните секти с различни ритуали, които възниквали в гръцкия свят под влияние на източните култове, били много разпространени. Те давали храна на въображението и привличали с тайнствеността си. Християнството също носело в себе си тайна, но тази тайна била различна. Христос учел: *...което чуете на ухо, разгласявайте от покривите* (Мат. 10: 27). Гностиците се интересували от християнството, защото в негово лице виждали нов съюзник (християните се събирали нощем, извършвали някакви тайнствени обреди) и се опитвали да го втъкат в своите учения. Християнството се разпространявало много бързо и често към него се присъединявали хора без особена, съответстваща подготовка. Затова гностиците успявали да внушат на някои от тях, че главното в християнството не е това, че Христос е донесъл спасение, а това, че е дарил тайни знания, на които човек може да се научи,

ставайки посветен. Появили се митове, създадени въз основа на противопоставянето между началата на доброто и злото. Макар и да носели в себе си някакви отблясъци от християнското учение, тези митове в същото време коренно го извращавали. Гностиците учили, че Христос не е бил човек и че не е дошъл на земята, за да се всели в опетнената и грешна човешка плът, а за да съобщи на хората някаква тайна. Такова разбиране пораждало различни отклонения от християнството. Едно от тях бил и **докетизма**, който учел за призрачно явяване на Христос в света.

Чувствайки реалната опасност да се разтвори сред всички тези учения, Църквата решила да оформи точно канона на Свещеното Писание. От разпространения сред вярващите огромен, както вече казахме, християнски материал тя избрала четири книги, които нарекла *Евангелия* (от *εὐαγγέλιον* - гр., благовестие, добра вест). Протестантите смятат, че Православието подчинява Евангелието на Църквата. Но ние вярваме, че ако Евангелието е благата вест за Христос, то Църквата никога не е била без Евангелие. В определен момент тя просто е почувствала необходимост да фиксира тази вест. И най-доброто доказателство за тази необходимост е, че имаме четири Евангелия, а не едно, че във всички се съдържа една и съща вест за Христос, и че тази вест се предава според съобщението на дадения евангелист, т. е. засвидетелствана е от него. Затова, когато се появили извращения на Евангелието, Църквата счела за необходимо да каже: "Ето Евангелието, ето засвидетелстваната истина". След това към *Евангелията* били прибавени *Посланията*, а към IV в. бил фиксиран целия канонически свод на Св. Писание на Стария и Новия Завет. И така, 1) отначало Църквата разкрила основното ядро на своята вяра - Иисус е Христос - в изобразителни символи (катакомбните знаци), 2) после това ядро било разгърнато в *Евангелията* и 3) в *Символа на вярата*. В *Символа* била фиксирана вярата в Бога: като Отец и Творец (реакция срещу

неприемането от страна на гърците на идеята за творение от нищо), като Вседържител (отрицание на дуализма с неговата равнопоставеност между силите на доброто и злото); вярата в Единия Господ Исус Христос, Сина Божи, Който станал човек (а не призрак) и в Светия Дух (този член от *Символа* никога не получил пълно развитие); веднага след това се говори за Църквата, с което се подчертава, че чрез Духа Свети Господ пребивава сред нас и живее в Църквата.

През II в., като реакция на гностическата отрова, Църквата определила и своята структура, градяща се върху **апостолското приемство**. Иерархията била още един пункт, чрез който Църквата определила своята вяра.

След това християнската доктрина се развила вече като наука, но фундамент не само на нейното учение, а и на нейния литургичен опит винаги оставали Символът, Евангелието и апостолската приемственост.

Някога Църквата е живяла без писано Евангелие и без оформена иерархия, но тя никога не е оставала без Евхаристия. Това Тайнство с главна буква дарява на Църквата в жив опит усещане за вечното присъствие, за вечното повторение на това, което съставя самата ѝ същност: Христос е Бог, Той живял на земята, пострадал, умрял и възкръснал. В този мистически опит присъства и творението на света, и падението, и спасението му. В Литургията ние се приобщаваме към самия Извор на живата вяра, Който е живото Евангелие. Църквата е преживяла много тежки моменти, но съхранявайки Литургията, тя съхранила и своя обективен опит. Основание и критерий за този опит са не някакви отвлечени данни, а самият живот на Църквата. И драмата на нашето време е тази, че миряните са престанали да разбират какво представлява богослужението. Единствено чрез Литургията може да се възроди и богословието, и църковното благочестие. Вътрешното единство между Символа, Евангелието и иерархията ни е дадено в тайнството Евхаристия, което се извършва непрестанно и в пълнотата

на което можем да участваме според силите си.

По такъв начин извори на богословието и негова основа са: Св. Писание, Св. Предание и учението за иерархията, така както са определени те от Вселенските събори и от св. отци. Спомагателното предназначение на богословието се състои в разкриване и защита на онова, което вече съществува в цялата си пълнота в Църквата. Викентий Лерински определя Св. Предание и богословието като приемано **винаги, от всички и навсякъде**. Богословието е свидетелство не от моя талант, а от пълнотата, в която съм кръстен. Затова всеки християнин в известна степен е богослов, свидетел на Исуса Христа пред Бога и света, изповядващ, че Христос е Син Божи. Ние сме изпратени в света като апостоли и в този план неговото спасение зависи и от нас, защото ни е дадено това, което сме длъжни да предаваме и на другите - Преданието. В този смисъл, Църквата е общество, което е длъжно да продължи делото Божие на земята.

Нека обозначим кръга от извори на църковното богословие, който остава **неизменен**. Той се състои от Св. Писание, Св. Предание и литургическия опит на Църквата. Ако присъединяваме и последния, то това не означава, че богослужебният чин, в смисъла на обред, остава един и същ. Неизменен е източникът на литургическия църковен опит. По отношение на това неизменно ядро, всичко останало в богословието е обработка или разкриване с една или друга цел на едни или други факти и идеи, които съставят предмета на богословието. Но, преди да разгледаме неизменните извори на богословието, нека кажем още няколко думи за историческата съдба на самото богословие.

Към края на ранния период на Църквата, когато се съставяли и оформяли самите извори на богословието, т. е. приблизително към средата на III в., ние забелязваме стремеж систематически да се излага онова, което Църквата притежавала в своя опит. Родината на това първоначално систе-

матическо богословие била Александрия, в която кипял интензивен богословски живот и където през онази епоха вече съществувал неоплатонизма. Там, под покрива на блестящото Александрийско училище или Музей, както тогава го наричали, се родила школата на Климент Александрийски и Ориген (с учението на тези богослови ще се запознаете подробно в курса по Патрология, а сега само ще отбележим отделните течения на богословската мисъл).

И така, счита се, че Климент Александрийски и Ориген са родоначалниците на систематическото богословие. Потребността от богословстване се родила първо в Александрия - не само от желание да се защити вярата от нейните врагове, но и от някаква вътрешна необходимост, от някакъв богословски ерос. В наше време богословието често бива противопоставяно на светостта, но със своя пример ранните отци ни показват, че това не са разнородни величини, нямащи отношение помежду си; през онова време самото богословие водело към святост, а светостта - към богословие. Сам Ориген бил фанатик на аскезата, а не кабинетен учен. Още от детска възраст, бидейки син на мъченик, той се опитвал да се удостои с мъченически венец. Писмото до баща му, който бил хвърлен в затвора заради вярата, е характерно свидетелство за неговата религиозност.

Ориген бил "прикован" към Св. Писание. За него то било единственият извор както на всякакви умозрения, така и на самата святост. Той твърдял, че има два начина за причастяване към Христос: единият - чрез вкушване Тялото и Кръвта на Спасителя, а другият - чрез словото Божие. И тази любов към словото Божие превърнала богословието на Ориген преди всичко в екзегеза (т. е. тълкувание).

Като смятал, че тълкуването на Св. Писание е основа, както на богословието, така и на християнския живот изобщо, Ориген съзнавал че е необходимо научно изучаване на текстовете. И ако Ориген е признат за баща на систематиче-

ското богословие, то той може да се смята също и за основоположник на изследователския подход към Св. Писание. Той изследвал еврейските и гръцките текстове на Библията, сравнил различните преводи на Стария и Новия Завет, като използвал шест колони с преводи и събрал в Александрия голямо количество ръкописи и версии на текстове от целия Стар Завет. Ориген оставил на идните поколения богослови множество тълкувания на Св. Писание. Така той поставил задачата за по-нататъшно изучаване на Писанието и задал самия характер на богословието.

Основното твърдение на Ориген е, че цялото съдържание на Св. Писание - както на Новия, така и на Стария Завет - е **Самият Христос**. Даденият подход довел следващите тълкуватели до т. нар. **типологически** метод на изучаване на Св. Писание (типологията не бива да се смесва с алегорията; целта на типологията е в намирането на предобрази, които са типични за едно или друго събитие и остават завинаги определени; алегорията от своя страна е продукт на времето, който не винаги съвпада с действителността и изчезва заедно с отминаването на породилата го епоха). Посредством типологическия метод, Ориген виждал предобразния смисъл на целия Стар Завет по отношение на Новия: старозаветната Пасха била предобраз на новозаветната, за която св. апостол Павел пише на Коринтяни: *...защото Христос, Пасхата наша, биде заклан за нас* (1 Кор. 5: 7); освобождаването на иудеите от египетския и от вавилонски плен било предобраз на спасението на човешкия род чрез Христа и т. н.

Като говорим за типове и алегории, уместно е да отбележим, че в християнството присъстват още и символи. В това отношение цялата наша православна Литургия е от край до край символична. Много често тези символи се разбират като алегории, т. е. като алегорически изображения на живота на Христос. За такива обикновено се смятат Малкия вход, свещта, която се изнася пред Евангелието и т.

н. Но тези обичайни тълкувания имат по-късен произход. Автентичният символ има реално значение; той е не само знак, но е знак, изпълнен със смисъл. Така, само чрез символи е дадена възможността да се приобщаваме към Тялото и Кръвта Христови. В църковната практика, ако свещеникът вижда върху диска тяло вместо хляб-символ, то Църквата признава подобен род явления за състояние на прелест (изкушение). В този смисъл, алегорията е нещо повърхностно и преходно, а типологията разкрива вътрешния смисъл на едно или друго явление в неговото отношение към Христос, Църквата и човешката душа.

В съчинението си *За началата* Ориген прави опит, използвайки типологическия метод, да обясни началата на християнската вяра. Той сам подчертава, че предлаганата от него система е нова и затова съвсем не я натрапва, а само я предлага. Учението му може да се разглежда като опит за философско обяснение на вярата. В *За началата* Ориген говори за сътворението на света и падението на човека. Това произведение е първият опит за **догматическо** богословие и като такова то има изключително значение.

Климент Александрийски, подобно на Ориген, също е имал огромно влияние при определяне на бъдещата структура на богословието.

2. “Златният век” на Православието

От IV в. започнала нова епоха в историята на християнството. Във външен план това била епоха на секуларизация, т. е. на помирение на Църквата с държавата. Във вътрешен - това било началото на дълъг период богословски спорове, които довели до по-точното определяне на църковното учение. През тази епоха на църковния хоризонт се появили онези титани на богословието, които е прието да наричаме **отци на Църквата**. Живелите преди това Климент Римски, Игнатий Богоносец и другите почитани от Църквата учители не създали собствена школа. Отци на Църквата, според специфичното значение на думата, наричаме богословите, живели в периода IV - VII в., които са изковали нашата православна догматика. Техните произведения съставили златния капитал на Църквата, от който тя черпи и до днес.

Потребността от изработване и утвърждаване на точни формули на вярата се появила с началото на **арианството**. В основата му лежал спорът за божествеността на Исус Христос, повдигнат от александрийския презвитер Арий не по-късно от 315 г. Обикновено в учебниците по богословие това учение донякъде се опростява: в тях по правило се казва, че Арий отричал божествеността на Исус Христос. Всъщност, този спор е възникнал не поради съмнения във вярата, а поради своеобразното разминаване между акта на вярата и нейната философска интерпретация. Ставайки християнин, човек е длъжен сякаш да преко-

ве своя ум, да го направи способен да възприеме истината за божествеността на Спасителя. Съществуващите стари способности не били подходящи за обясняване истините на християнската вяра. Църквата вярвала във фактите на раждането, живота, смъртта и възкресението Христови още преди да започне да ги осмисля. Тя живеела с радостта от вярата в реалността на тези събития през цялото време преди да започне формулирането на своята вяра. Необходимо било и умът да бъде въцърковен, и да бъде просветен от нея. Прековаването на ума, което се изразило в прековаване на античните мисловни форми в нови и **намирането на нов език за новата истина** е всъщност заслугата на отците. За св. Василий Велики, това означавало да се намерят “богоприлични думи”. За нас, с нашето прагматично отношение към живота, е трудно да разберем, защо хората тогава толкова са спорели заради някакви си думи. Трудно ни е да разберем, защото не си представяме, че тези думи (напр. “омоусиос”, т.е. “единосъщен”) са били изповедание на онези неизречими истини, които е трябвало да бъдат облечени в дреха, ушита специално за тях.

Арианският спор продължил шестдесет години - по времето между Първия и Втория вселенски събори - и довел до определяне на тринитарния догмат (т. е. догмата за Св. Троица). В изковаването на този догмат участвали св. Атанасий Велики, кападокийските св. отци Василий Велики, Григорий Богослов и някои други учители на Църквата. Това първо поколение отци отдало своите сили за формулирането на догмата за Св. Троица, който се изразява с една дума: “единосъщие”. Тази дума била внушена свише на св. Атанасий Велики, а кападокийските отци впоследствие способствали за разкриването на нейния смисъл.

Още незавършил, този спор бил последван от нов - **христорологическият**. След като Църквата формулирала тайната на Св. Троица, веднага възникнал въпроса за друга тайна: за това, как се съчетават в Христа двете природи -

божествената и човешката. Историята на този спор се разделя на два етапа, първият от които е свързан с ереста на **Несторий**.

Богословието на Несторий не бива да се опростява, като се свежда единствено до отрицание на Богородица. Тук преди всичко е ставало дума за божествеността на Христос. Несторий - проповедник от сирийската пустиня, а след това архиепископ на първопрестолната катедра Константинопол - учел за Иисус, като за най-великия сред пророците, в Когото Христовата пълнота обитавала телесно. Това учение допадало на мнозина. Срещу несториянското богословие обаче се противопоставил и удържал победа един от най-великите отци на Църквата - **св. Кирил Александрийски**. Св. Кирил пръв дал формула за богочовечеството на Иисус Христос и защитил изповядването, че Божията Майка действително е Майка на **Бога**, Богородица.

Вторият етап от споровете за двете природи на Христос е свързан с **монофизитството**. Обратно на несторияните, привържениците на монофизитството виждали в Христос единствено Бога. Срещу тази ерес се обявили редица богослови, сред които изпъква името на папа Лъв Велики. Тяхната защита на Христовото богочовечество довела до определеното на Халкидонския събор (451 г.), което утвърдило, че Спасителят притежава пълнотата на Бога и на човека *неслитно, неизменно, неразделно, неразлъчно*. Тази съборна формула се нарича "орос", т. е. "ограда" или "определение". Така възникнал христологическият догмат - догматът за богочовечеството на Спасителя.

Ако погледнем огромното количество материали, съхранили се от Вселенските събори, то неволно изниква въпроса: каква е била основата на това творчество? Отците на Вселенските събори са имали за основа **Свещеното Писание**. Разбирането в дълбочина на Св. Писание, което съществувало през описваната епоха е загубено в наши дни. Ние не се "храним" с Писанието така, както е правила

древната Църква. Ранните отци не са оставили след себе си нищо друго, освен обяснения на едни или други негови текстове и полемически писма срещу еретиците, основаващи се на същото това Св. Писание. Затова упреците на протестантите, че Писанието не се изучава достатъчно в Православието са неуместни. Всъщност цялото Предание на църковните отци е било пропито и осветено от Писанието. Отците дори биха се изненадали, ако някой им кажеше, че съществува друго богословие освен скриптуалното. И ако за протестантите Библията е не просто книга, а слово Божие, то и за православните, всеки път, когато по време на богослужение се произнася: "И о сподобитися нам слышанию Святаго Евангелия...", словото Божие е неподправена реалност.

И така, Св. Писание винаги е служело като основен ключ за обясняване догматите на вярата. По-нататъшната работа на отците се състояла в това, да съчетаят истините на вярата с понятията на гръцката философия, т. е. да приспособят философията към възприемане на християнството, да възцърковят умовете. Когато възникнал спорът с арианите, православният свят мъчително търсел **какво** да противопостави на тази ерес, чиято диалектика изглеждала по силна. Арий се позовавал на редица текстове от Св. Писание, които, според него, обосновавали твърденията му (*Моят Отец е по-голям от Мене* - Иоан 14: 28; *А за оня ден и час никой не знае, нито небесните Ангели, нито Син, а само Отец* - Марк 13: 32). И когато богословите се опитвали научно да отговорят на Арий, базирайки се на Св. Писание, Атанасий Велики изненадващо предложил думата "омоусиос". Тя не се срещала в Писанието и била свършено нова в богословието, но чрез нея Църквата успяла да се спаси от арианската ерес. Само тази дума била подходяща за окончателното утвърждаване на догмата за божествената природа на Христос.

Известно време единствено св. Атанасий Велики, който се криел от преследванията при преп. Антоний в еги-

петската пустиня, отстоявал тази истина; тогава дори св. Василий Велики не поддръжал понятието “омоусиос”. Петдесетгодишният път на компромиси, отначало на Източната, а после и на Западната църкви завършил в края на краищата с това, че цялата Църква начело със св. братя Василий Велики и Григорий Нисийски се върнала при св. Атанасий. Кореспонденцията между отците по този повод прави вълнуващо впечатление. Особено забележителен бил моментът, в който св. Атанасий видял връщането на цялата Църква към истината, която цял живот отстоявал. Св. Атанасий не бил нито философ, нито особено образован човек, но въпреки това той оставил формула за църковно изразяване на истината. Именно в подобен род явления се заключава силата на отеческото богословие. При подбирането на “богоприлични думи”, необходими за изповядването на изложените в Св. Писание факти, отците не пренебрегвали и профанния език. Те се обръщали към езика на своето време, като го употребявали за служение на истината. По думите на Климент Александрийски, “след завръщането на иудеите от плена всичката мед на езичеството и всичкото злато на Египет били употребени за украсяване храма на Единия Бог”. Така се получило и със създаването на богословската терминология. В това отношение отците на Църквата имат първостепенно значение. Нямамо е и не може да има истинско богословие, което да не изхожда от отците. Това, което са създали те остава фундамент за всички времена; затова богословието не може да бъде разбрано, ако не се навлезе в света на отците, макар и това да е друг свят и друга среда.

Свещеният фундамент на отеческото богословие синтезира правилата на вярата и живота. Именно с това той е ценен и за нас.

3. Византийският период и падането на Византия.

След отеческия период настъпила епоха, свързана с печалния факт на разделението между църквите. Това се случило през 1054 г., но процесът на разделянето бил по-продължителен; общението между църквите не било прекратено на часа след тази дата. Може да се каже, че това разделение нараствало постепенно и завършило едва през XII в., по време на кръстоносните походи. Тогава църквите се срещнали и взаимно се видели в неблагоприятна светлина.* След окончателното разделяне между Източната и Западната църкви, започнал т. нар. **византийски** период на богословието.

Византийското богословие е известно предимно като полемично богословие, подчертано насочено срещу Западната църква, срещу т. нар. "латинци". Някои въпроси, които днес ни се струват централни, тогава изобщо не били поставяни. По-ранното богословие (напр. св. Иринеи Лионски) също било полемично, но тогава Църквата отстоявала определени факти; във византийското богословие обаче често се отделяло повече място на малките обредови проблеми, отколкото напр. на проблема за *Filioque*. Смята се, че византийското богословие, доколкото е известно на широките кръгове, се подхранвало най-вече от ненавистта към Рим.

* Особено печално в това отношение било превземането от кръстоносците на Константинопол през 1204 г., което било съпроводено от безчинства и поругаване на много светини - бел. ред.

Това мнение на широките кръгове обаче е основано предимно върху западни оценки. Никой не познава автентичното византийско богословие. Съществуват цели залежи от ръкописи на св. Марк Ефески, св. Григорий Палама (дори тук, в Париж, в Националната библиотека), които до този момент не са преведени на съвременните езици (наистина, част от произведенията на св. Григорий Палама неотдавна бяха преведени на руски от архим. Киприян Керн). Главната ценност на това богословие е вплитането на догматическото богословие на отците в литургическия език, в езика на молитвата. Отражение на това творчество са нашите богослужебни книги. Двата тома на **Октоиха** напр. които обхващат осемте гласа и на които се основава нашето богослужение, са изпълнени от край до край с догматическо съдържание, а т. нар. "догматици" на осемте гласа представляват истински догматически формули, цитати от св. отци. Въз основа на възкресните канони може да се напише цял трактат за Възкресението.

Турското робство сложило край на византийското богословие до XIX в. Младите гърци, жадни за знания, се отправяли да учат в университетите на Запад. Така живото (богословско - бел. ред.) предание на Православната църква било прекъснато. Но, пресекнало в Гърция, в края на XVII в. то се възродило в Русия, а в наши дни и в други православни страни. За да се разбере по какъв начин светоотеческото предание се възродило в Руската църква, трябва да се проследи историята на развитието на западното богословие, тъй като указаното възраждане станало не без западното влияние и западните методи.

В сравнение с Изтока, Западът тръгнал по съвсем различен път, който му бил натрапен. Поради варварските нашествия Imperium Romanum се разделила на две части: Западната империя се откъснала от Източната. И ако последната продължила да се развива като гръцка православна държава, то западната част от империята потънала във вар-

варското море. Тук от V до IX в. бавно отминавали т. нар. "тъмни векове на богословието". През това време протичали скрити процеси, в резултат на които било издигнато стройното здание на западното християнство, различно от издигнатото на Изток. Ако за символ на източното богословие може да служи храмът "Св. София", то на Запад в резултат от друг духовен опит се появява катедралата в Шартр (1135 - 1155 г.). Ако внимателно я разгледаме, можем ясно да проследим последователността в развитието на римокатолическото богословие.

Независимо от оценките за пътищата на едното или другото богословие, самият въпрос за разделението на църквите остава в своята трагическа острота. И тук, на западния път, като своеобразен отговор на този въпрос, виждаме образа на един човек, когото всички смятат за баща на западното богословие.

Той живял в малко градче в Северна Африка, през нощта на "тъмните векове", при заревото на пожарите, които осветявали нашествието на варварите. Потопен в богословието, той се опитвал да не забелязва как ордите на вандалите преминавали Гибралтар и как била разрушавана неговата родина, цветущата Африка - по онова време блестящо средище на римската култура. Името на този човек е **Августин**, епископ Ипонски. Нищо в западното богословско творчество не може да бъде разбрано, без да се познава т. нар. **августинизъм**. Бл. Августин имал такова влияние на Запад, каквото имал Ориген на Изток. Той създал ярка и завършена система, която положила своя печат върху цялото последвало западно богословие и заедно с това породила пукнатината, довела до разрива между западното и източното християнство. От богословието на бл. Августин произлязла и цялата богословска система на Тома Аквински - родоначалник на западните ереси и духовен отец на Лутер и Калвин.

За втори извор на западното богословие, след авгу-

стинизма, се смята **образователната традиция на Рим**. В тази традиция имало два цикъла: нисш и висш. Методът ѝ се състоял във въпроси и отговори. Аргументи се привеждали първо от разума, после от Св. Писание. Това бил т. нар. **схоластически метод**, в който интелектуалното жонглиране представлявало сериозна опасност и който Тома Аквински довел до висша точка на развитие. Неговата *Summa Theologica* по необичайната стройност на своите доказателства била висше постижение на схоластиката. През онази епоха този метод прониквал във всичко, включително и в архитектурата. Както вече казах, цялата "сума" на западната схоластика може да се види отразена в Шартрската катедрала, включително и в дяволчетата на водостоците.

Но когато нещо достигне своя висш разцвет, в същия момент се появяват и признаците на разпада. Такъв признак в схоластиката била победата на външния формализъм над вътрешната съдържателност. В това отношение, последният период на Средновековието (до Ренесанса) бил вече епоха на падение. Сам по себе си Ренесансът представлявал остър пристъп, взрив на неоезичество. Това бил източникът на всички болести, от които страдаме сега.

Вследствие на Ренесанса се стигнало до Реформацията и до появата на Мартин Лутер. Тогава с пълна сила се разгорял запаленият вече пожар. На реформата Римската църква отвърнала с контрареформа (Триидентския събор 1545 - 1563 г.). Оттогава пътят на западното богословие се раздвоил: римокатолицизмът и протестантизмът, двата близка на августинизма, започнали един безкраен спор.

Новото западно богословие се характеризирало преди всичко с **повишен интерес към историята**. Предвид това, че целият патос на Лутер се заключавал в желанието за връщане към чистото християнство, на протестантите им било необходимо да доказват, че то е факт при тях. Римокатолиците настоявали на обратното. От тази полемика се родили *Магдебургските центурии*, в които протестантски-

те богослови писали, че римокатоличеството с всеки век (от тук и названието "центурии") все повече и повече отстъпва от първохристиянството. Кардинал Бароний, от името на Рим, им отговорил със своите *Анали* (*Хроника на събитията*). Такова било началото на научния историзъм в новото западно богословие.

Вторият отличителен признак на това богословие е **новият начин на изучаване на Св. Писание**. Лутер провъзгласил догматичността на Писанието за единствен източник на богословието. Оттук възникнала цялата т. нар. "библейска наука" с нейните разклонения. Но от момента в който реформаторите се отказали от Св. Предание, самото Св. Писание започнало да се разпада в ръцете им.

В наши дни се забелязва известно връщане към Преданието, дори в протестантизма. Но в онези времена всичко било неустойчиво. Всичко се подлагало на критичен анализ. Като следствие от това, протестантизмът се изродил отчасти в либерализъм, отчасти в сладникав пиетизъм, който сам по себе си представлявал някакво адогматическо християнство, форма на евтина сантиментална развълнуваност. Появило се безкрайното множество секти.

Такъв бил сложният път на западното богословие, в резултат на който се формирала и цялата негова съвременна структура. Когато след края на турското (в Гърция) и на татарското (в Русия) робство, Източната църква започнала да се завръща към богословието, тази структура била присадена в нея чрез Киевската академия, изпитваща тогава влиянието на иезуитите.

4. Школата на руското богословие

Стигнахме до момента, в който западното богословие намерило почва в Русия. Вече стана дума за това, че в резултат от драматичните събития през Средновековието и всички нещастия, постигнали Православната църква на Изток, богословието, като жива културна и образователна традиция, било прекъснато. Голубински казва дори, че древноруските богослови били всичко на всичко грамотни хора, но това не е вярно. До татарското нашествие в Русия започнала да се заражда собствена оригинална традиция. В книгата си *The Russian Religions Mind* проф. Федотов доказва, че именно периодът на Киевската, а не на Московската Рус представлява златният век на руската православна култура. Този век може да бъде оприличен на фиданка, взета от византизма и присадена на руска почва. За това говори и прот. Г. Флоровский в книгата си *Пути русского богословия*.

Както руският (богословски - бел. ред.) език или по-точно славянският бил отломка от гръцкия, така и руската душа, по израза на проф. Вейдле, била сякаш оформена от византийската култура. Всичко това станало възможно благодарение на значителния културен акт на светите Кирил и Методий, които съставили славянската азбука и превели гръцките книги на езика на славяните. Думи като "благодушие" и "благообразие", които нямат еквивалент в западните езици, са думи преведени от гръцки и те отразяват гръцката стихия и гръцкия начин на мислене. И ако в домонголския период

Русия не успяла да създаде своя богословска система, то във всеки случай тя била близо до това. Има много свидетелства за чудесните плодове, които кръщението на руския народ е дало на православната култура. Наличието на такова произведение, като *Слово о полку Игореве*, вече показва колко високо е била способна да се издигне руската душа по онова време.

Историческите събития способствали Русия да се развие като военноотбранителна верига, която по волята на съдбата защитавала Европа от нашествията на азиатските орди. Това превърнало Русия в тоталитарна държава с крепостно право и всичките му последици, зад гърба на която Западна Европа благодушно продължавала да се развива. В Русия всяко самостоятелно развитие на мисълта било прекъснато. Оставали живата вяра и благочестието на руския народ. Свидетелство за това са както целият сонм руски подвижници, завещали ни своя опит в богопознанието, така и руската икона, показваща, че опитът на Църквата продължавал да храни руските души отвътре, въпреки отсъствието на образование. Като резултат от това обаче се стигнало до религиозния крах, ознаменуван през XVII в. със старообрядчеството. Старообрядчеството било продукт именно на отсъствието на богословска наука и богословска мисъл. Днес споровете за това как да се пише: "Иисус" или "Исус" може да изглеждат нелепи. В действителност, старообрядчеството имало характера на завършена система, която не можело да бъде засегната, без да бъде разрушена и да изгуби ценността си.

По такъв начин в Русия се създавала особена култура, в която липсвало академично богословие, но за сметка на това съществувало прекрасно, завършено богослужение, иконографски канон, осветен бит. Но така не можело да продължава дълго (което и показало старообрядчеството). Срещите със Запада започнали много преди времето на Петър Велики, който само завършил това сближаване. Още

при Алексей Михайлович Русия била наводнена от европейци. В културата назривала криза, ознаменувана от бурен прелом. И тук, на неговия праг се състояла **богословската среща със западното християнство**.

Мястото на тази среща бил Киев. Западноруското християнство се намирало в други, по-различни от съществуващите в Москва условия. То удържало напора на войнстващите католическо и протестантско богословия, продукти на скорошната Реформация. Полша била наводнена от иезуити и в Малорусия твърде рано се почувствала необходимост от защита на Православието. Започнало организирането на богословски школи, тъй като със стоящите на високо богословско ниво иезуити трябвало да се води борба със същото оръжие. Голяма роля в тази борба изиграла **Киевската академия**, свързана с името на **митрополит Петър Могила**. Той създал своя школа, добила известност като "могилянско богословие". Шляхтичът Могила дълги години учил при иезуитите. Той бил проникнат от тяхната система и дори от маниера им на мислене. В следствие на това, Петър Могила въвел западен маниер в защитата на Православието. Богословието в Киевската академия се преподавало на латински. Но въпреки това, то оставало чисто и защитено от ересите на римския католицизъм.

През XVII в. много от киевските учени дошли в Москва. Сред тях най-видни били Симеон Полоцкий и Вишневецкий, представители на ополяченото дворянство, които станали родоначалници на първата духовна школа, открита в Москва. Скоро там била открита и Академия, която получила названието "славяно-гръко-латинска". Преподаването в нея, също както в Киевската, се водело на латински език. Възникването ѝ поставило началото на цяла мрежа от духовни академии, семинарии и училища, покриваща цяла Русия. Системата, по която се преподавало в тях, била изцяло заимствана от Запада; само до преди сто години - до средата на XIX в. - нашите селски свещеници учили на латински

език. Митрополит Филарет Московски преподавал цялото свое "богословие", както тогава се изразявали, на този език. А от езика зависи много. Затова, както казвал о. Г. Флоровский, хората "се молели на славянски, а мислели и богословствали на латински". Езикът на Църквата **не** станал език на училището, а езикът на училището **не** бил езикът на Църквата, в резултат на което между тях възникнало разделение и хората привикнали да отъждествяват образованието със Запада. Дори фамилията на постъпилите в духовните семинарии студенти били преиначавани по латински образец (напр. Беневоленски, Бенедиктов, Бенефактов); оттук тръгнали както "попските" фамилии, така и особеният "попски" език. Самата дума "семинария" също била взета от Запада. Пак от там бил взет и целия особен свят на духовното училище и така между него и живота на Църквата се получил разрив.

Богословието, което се изградило в резултат на тези влияния може да се характеризира с две черти.

Първо, това е специфично **образователна** наука, с единствен акцент върху развитието на ума - роля, която е чисто западно явление. За св. отци богословието е не само наука, но и нещо друго. В семинариите от онова време обаче целта била просто в придобиването на някакъв запас от знания. Всички богословски учебници и катехизиси били написани под влияние на западната традиция. Тя се усеща в тази област и до днес, като се започне от системата на въпроси и отговори в нашите катехизиси: "Какво е Закон Божий?" - питаме ние детето.

Второ, в това академично богословие проникнало и **съдържанието** на западното богословие. Същността на знаменитата дисертация на Самарин, посветена на Теофан Прокопович и Стефан Яворски, се свежда до това, че католикът Яворски и протестантът Теофан се оборвали един друг, единият с католически, а другият с протестантски аргументи и мислели за Православието от протестантско-

католическа гледна точка. Дори такава личност като светителят Тихон Задонски използвал книги на западното богословие напр. *Подражание на Христа* от Тома Кемпийски или трудовете на Иоан Арндт. И ако Тихон Задонски успял да устои на тези западни влияния, то това станало изключително благодарение пламенността на неговото присъщо на вътрешно-православния човек сърце. Архиепископ Димитрий Ростовский също изпитал влиянието на западното богословие.

И все пак, попадайки на руска православна почва, методите на западното богословие оставали чужди на духа на Православието, макар и да били възприемани от ума. Самият ум обаче се формирал както от начина, по който били поставяни богословските въпроси, така и от отговорите, които им били давани. Да вземем напр. догмата за изкуплението - един от централните догмати на нашата вяра. **Кому** била принесена жертвата Христова? - пита западното богословие. Отците на Църквата не биха поставили **така** въпроса. Но **такава** постановка на въпроса и до днес е присъща на православното съзнание, пример за което е книгата на митр. Антоний Храповицки за Изкуплението. Същото може да се каже и по други въпроси на нашата вяра: Какви са атрибутите на Бога? Какви са свойствата на Божиата справедливост? и т. н. Подобна схоластическа постановка на въпросите извращавала Православието и постепенно отдалечавала руските богослови от изворите на православното богословие.

Истинското Православие оставало да живее в бита. До събора през 1917 г. обаче никой не си давал сметка, че само по себе си богослужението (Литургията или Всенощното бдение) може да бъде извор на богословие - дотолкова разумът бил привикнал да го търси единствено в учебниците. Но трябва да се отдаде дължимото и на поколението Бенефактови и Туберозови, над които сега се надсмиват - ако неговите представители, увличайки се от "модно-

то” богословие, бяха забравили пазеното от техните предци, то може би всичко ценно, което сега притежаваме, нямаше да достигне до нас. Независимо от западните влияния, това поколение е запазило за нас - чрез бита и богослужението - нещо исконно православно, залегнало в основата на нашето академично богословие, макар и в същото време облечено в латински дрехи.

Освен латинските канали, по които прониквало схоластическото богословие, съществувало и едно второ течение, което може да се нарече **светско богословие**. Постепенното отделяне на свещенството в особена каста било естествено следствие от разпределението по съсловия на цялото руско население (факт, удостоверен дори с държавен закон). Единството между културата и Църквата, което съществувало при Московската Рус, било нарушено. Руската култура, след прословутия прозорец към Европа, отворен от Петър, била поставена на други релси. Църквата била отъждествявана преди всичко с нейната битова страна, която никой не свързвал с каквато и да било културна проблематика. В средата на XIX в. във връзка с философското пробуждане в Германия, под влиянието на Фихте, Хегел и Шелинг в Русия също започнало пробуждане на философските интереси. През 40-те години руската интелигенция била привлечана и намирала своя духовен център не в Саровския манастир, а в Берлинския университет, чиято катедра по философия заемали представители на идеалистическото направление в немската философия. Самите проблеми на идеалистическата философия се поставяли така, че пораждали въпроси от историософски характер: за смисъла на историческия процес, за задачите на отделните страни и народи (вж. Чижевский, *Гегелъ в России*). Така, младите руски студенти, събрани около катедрите на немските професори, започнали да се замислят за съдбините на Русия и за нейната загадка. Появили се славянофили и западнофили, които се стремели, всеки посвоему, да дадат отговори на

въпросите, вълнуващи съвременните руски умове. Славянофилите (А. С. Хомяков и др.) смятали, че съдбата на Русия е неотделима от Православието; западнофилите (В. Г. Белинский и др.) от своя страна мислели, че съдбата на Русия трябва да бъде слята със съдбите на западните страни.

Така немската философия съвсем по нов начин оплодотворила руската мисъл. По този път минали отначало старите, а после и младите славянофили. Руската интелигенция започнала да се интересува от Църквата. Започвайки с А. С. Хомяков, у нас било поставено началото на светското богословие (Вл. Соловьев и вече в наши дни - Н. Бердяев, о. С. Булгаков). В този смисъл обичащите да противопоставят А. С. Хомяков и др. на "гнилия Запад" не са прави, защото забравят, че самото славянофилство е израснало от западната философия.

Един от най-вълнуващите факти, станали пред очите ни, е срещата на двата пътя, които били толкова дълго разделени: пътя на Църквата и пътя на културата. Това се случило в апокалиптичните години на руската революция и в наши дни ние виждаме съчетаването на свещенство и професура в едно лице (напр. о. В. Зенковский), като някакъв символ на участието на руските културни сили в живота на Църквата.

Богословието не е нещо веднъж завинаги готово и очертано, сякаш паднало от небето. То е продукт на непрекъснат творчески процес, който може да се характеризира като "творима съвременност". Богословието винаги ще зависи както от нашите духовни потребности, така и от степента на сливането му с Православната църква и проникването му от онази Истина, която Църквата носи със себе си.

Заклучение

В какво се състои богословската наука?

Основа на всяко богословие е Св. Писание, а главните теми на богословската мисъл (всяка от които в наши дни се поставя по нов начин) са: 1) темата за Божието слово, 2) темата за Църквата, 3) темата за историята.

Ще завършим цикъла *Въведение в богословието* с няколко думи за **метода**, защото този въпрос е най-сложен и най-труден, особено за богослова.

Богословието все повече и повече се превръща в точна наука, стреми се да **бъде** една от науките. От една страна, от богослова се изисква същото, което се изисква и от всеки учен. От друга страна, ние богословите имаме и особеното призвание да служим на Бога със своя логос. Днес човешкият ум е дискредитиран. Хората казват: "Човешкото сърце е по-добро и по-възвишено от ума". Ето защо умът трябва да бъде реабилитиран, не според човешкия разум (*ratio*), а според Логоса, чрез Когото Божието подобие се въплъщава в човека. Умът трябва отначало да се въцъркови и затова човек трябва да усвои ценностите на презиралия днес научен метод.

Всяка наука, която заслужава това име, се отличава преди всичко с честност и изисква интелектуален критически подход. Ние обикновено се плашим от критиката, смятайки я за несъвместима с християнския морал. Но доколкото критиката се определя от трезвия поглед върху нещата и без да е разрушителна, тя е основна добродетел

на монаха и подвижника, защото главен момент в нея е разсъдливостта, трезвостта. **Трезвостта** е това, което сродява учения и монаха. Всеки монах е призван да очисти сърцето и ума си от това, което ги замърсява. Същото е длъжен да направи и честният учен. В християнството ни се дава необикновеното изкуство на това очистване, указания са дори неговите степени. Трезвостта е едно от първите стъпала по пътя на християнското богословие. Тази трезвост включва самокритичност, проверка на емоциите, на сферите на душевното. В древността ученият-богослов обикновено бил монах и обратно: монахът ставал богослов. Кой ни е предал ценните ръкописи, които сега служат за основа на нашето богословие? - Монасите. Този техен труд - бавният труд на пчелата, труд трезв и постоянен - е основа на всеки християнски подвиг.

Често слушаме от страна на учени враждебни нападки и упреци срещу християнството заради това, че в него имало много нечестни, много подправени неща. В действителност, никой не отрича, че християните са допускали грешки. Разноцветните хартийки, с които понякога бива обкичвано християнството са просто излишни, защото то няма нужда от лъжлива защита. Обикновено християнството бива противопоставяно на науката, но между тях няма принципно противоречие. И пътят на науката най-добре от всичко доказва верността на това твърдение. Ние, християните, има за какво да се покаем пред хората на науката: Църквата е изгаряла хора, защото са твърдели, че земята се върти.* И ако науката се е отдръпнала от Църквата, то това не се е случило защото нейните представители са били хора паднали. Това е станало, защото Църквата е искала да властва над тези хора безпределно, защото в нейното влияние върху света, в дадения случай, е имало прекалено много нехристиянски мотиви, защото прекалено често лъжата е била

* *Казаното е разбираемо само в западен контекст - бел. ред.*

смятана за истина. В резултат се е получил този трагичен разрыв, заради който днес пишем трактати на тема "християнство и наука", без да си даваме сметка, че и двете страни имат вина. Защото светът е един и същ и за двете. Уважението към истината и самата Истина са ни дадени от Христос (*Аз съм... истината* - Иоан 14: 6). Уважението към собствената дейност и в областта на светските науки се е зародило в християнството, тъй като Христос е учил **да бъдем докрай и във всичко истинни**. В разделението на науката на просто наука и висша наука има някакво недоразумение. Това, което се назовава "просто наука" е псевдо-наука, вулгаризирана от философите на XIX в. и няма никакво отношение към истинската научна висота.

Днес е настанало време, в което трябва да покажем във всяко дело, че сме Христови свидетели; трябва да живеем така, сякаш днес е последният ден от живота ни. Християнството ни задължава да се отнасяме към всичко по християнски. Св. Иполит Римски е казал, че християнинът трябва да бъде най-добрият във всяко дело. Ние малко се замисляме върху Божиите слова: *Защото Твое е царството, и силата, и славата*. Господ е Цар и Нему принадлежат и силата, и славата. Това не бива да се забравя. Необходимо е не само да се върнем към християнската иерархия от ценности, забравена в нашия лаицизиран свят, но и да възстановим примата на Истината в Исуса Христа, помнейки, че няма истинско богословие, ако не е жадувана Неговата правда. Това е **първата част от богословския метод** и неговата основа.

Втори методологически принцип е библеизмът на православното богословие, т. е. живото отношение към Божието слово - нещо, което е съвсем на изчерпване в нашето общество. Библеизмът не е протестантство, както често се твърди. При нас Евангелието е положено върху Св. Престол, като Слово Божие. Пред него се прекадява и всеки път, когато ще се чете от него, чуваме думите: *И о сподоби-*

тися нам слышанию... Ориген казва, че има два начина за причастяване към Христа: чрез Неговото слово и чрез Тайнствата.

Но как трябва да използваме словото Божие? Това вече е въпрос за метода. Проблемът за утилизирането на Божието слово е възникнал в определен исторически момент в Римската църква; много богослови са излезли от нея заради въпроси, свързани с разбирането на словото Божие в епохата на модернизацията на знанието. У нас това не се е случило, защото на богословието е предоставена пълната свобода на критически подход към Св. Писание (понякога просто поради равнодушие към Самия Логос). Но въпросът, както преди, остава мъчителен, независимо, че е вулгаризиран в степен, при която попада в напълно измамна перспектива. Проблемът се състои в следното: **какво** е словото Божие, дали всички факти, които се съдържат в него са истинни или не? Каква е ролята на Исаия, Лука, Павел и на останалите, след като всеки от тях има своя индивидуален "коефициент", който влиза в Божия план. Словото Божие не е паднало от небето, а е преминало през историята, през мозъците на едни или други хора. В разбирането на Писанието може да има отделни разногласия, но в неговия център, както в Стария, така и в Новия Завет, трябва винаги да се мисли **Христос - ето това е действителният метод**. Мнозина се позовават на Св. Писание и чрез него оправдават личните си изводи; неговите текстове се употребяват по всевъзможни начини. Ние обаче трябва да търсим в центъра на всичко Христос. Това е единствената причина, поради която сме съхранили Стария Завет. Ние го четем с любов, защото цялата старозаветна история е озарена от Христос и целият Стар Завет говори за спасението на хората.

Истинският богослов никога не отмества Библията от работната си маса. Той се храни със съдържащото се в нея слово Божие, но се храни с него църковно, т. е. в правос-

лавен дух. И в това се състои следващият - **историческият пункт на методологията**. Ние вече приведохме определението, което дава св. Викентий Лерински за Преданието: то "винаги, от всички и навсякъде се приема". За св. Викентий е било ясно: всичко, което той е разбирал, като "винаги и навсякъде приемащо се" (напр. литургичното почитане на Божията майка или служенето върху антиминос) е възникнало в историята и не винаги е съществувало в Църквата. Но в такъв случай правилно ли е да смятаме, че всичко това може да бъде изхвърлено, както мислят крайните протестанти? И тук думите на св. Викентий получават своя смисъл. Да, всичко, което се съдържа в Преданието на Православната църква, винаги и навсякъде се е приемало, но се е приемало *implicite* (т. е. вътрешно). Така напр. можело е да знаем или да не знаем, че св. Дева е дала плът на Сина Божи, но този факт си остава факт и той ни храни независимо дали съзнаваме или не. Следователно, богословието не е органическо развитие на самите факти, такива те винаги са били, а е **познаването** им. Затова богословът е длъжен преди всичко да познава фактите, което ни води до необходимостта от признаване на историческия метод в богословието.

Хората обикновено не обичат историята. Казват, че тя може да разруши вярата, че е по-добре от църковната история да се избераат светлите страници, отколкото отново да се преживяват всички скандали и недоразумения и тъй като историята на християнството е повече история на падения, отколкото на победи, то изучаването ѝ може само да въведе в съблазън. Но ние трябва да помним, че историята на Църквата не е арсенал от факти, а представлява сам по себе си органически изминат път, че главното в нея са не отделните дати и факти, а самото ѝ съществуване, което лежи в полето на нашето знание и което влияе на всичко останало (както някой е казал: *La culture c'est ce qui reste, quand tout le reste est oublie*). И самите ние, за раз-

лика от крайните протестанти, за които съществуват само АЗ и БОГ, сме включени в общата история на човечеството. Това, което отличава човека от животните е присъщата му **памет за историята**. И в този смисъл християнството е исторично от начало до край, свързвайки ни в едно историческо предание. Къде намираме Преданието? Само в историята. Преданието е това, което се предава от поколение на поколение, като в Църквата то е не просто предаване на традицията. В Църквата се предава Самият Христос, Самата Истина. Какво е предаването на благодатта, ако не предаване на Христос? И апостолската приемственост, и предаването на богословските истини е същото това предаване на Христос. Църковната история е важна именно защото е историята на тези предавания. Извън емпиричната история на Църквата няма християнство. Чудото на християнството се състои не в това, че е родило светци, а в това, че живеещата в него благодат остава неизменно. И това не е разказ за миналото, а една чудесна тайна, срещана от всеки човек - ако е член на тялото Христово - в тази Църква. Затова е важно не "скелето" на историческото здание на Църквата, а това, което стои зад него.

Системата на богословието е изградена от ученията на светите велики отци на Църквата и на други богослови, живели до наши дни включително; тук всяко отделно учение крие в себе си истината, като никога не я изразява изцяло. Християнството не е станало систематическа отломка от историята, то се намира в постоянно формиране. И ние схващаме истината не в нейните разкъсани отделни части, а в цялата ѝ съвкупност (*πλήρωμα* - гр., цялостност, пълнота), като някакво органическо цяло. Проповедта на християнството за Божието царство също ни е дадена в исторически аспект. Символ на Царството винаги е нещо, което може да расте, да се развива, нещо органическо, а не представляващо само по себе си някаква абстрактна система от понятия. Такъв символ е напр. семето, което расте и

прераства в дърво, в чиито клони птиците могат да се скрият. Такава е тайната на растежа на Царството небесно. Да се отнасяш към историята честно и правдиво не означава да измерваш съвременния църковен живот с миналото, да го обичаш или не заради това негово минало (такъв подход е типичен за консерватора или за активиста). Нужно е да обичаме в историята онова, което е истинно, да обичаме в нея Христос, Който е същият вчера и днес, и во веки, Комуто е било угодно да създаде Своето Тяло в историята. По този начин, като **трети** фундамент на богословието се явява **историята**.

Четвърта основа и метод на богословието е **литургическият опит на Църквата**. Под него се разбира не познаването на богослужебните книги, а самото църковно богослужение, като основна част от църковното предание, като факт, че Църквата преди всичко е **молеща се**. Без този момент не бива да си представяме Църквата като “една, съборна и апостолска”. Дървото на богословието *lex credendi* винаги се храни от *lex orandi*; това е законът, по който се храни Църквата. Ние живеем в епоха на литургическо възраждане и християните от цял свят все повече и повече започват да разбират, че Църквата в своята основа е съборна и апостолска. Отец Сергей Булгаков обичаше да казва, че черпи богословието си от евхаристийната Чаша. Тези думи свидетелстват, че истинското си вдъхновение богословът черпи в храма, в молитвата. Богословието е само разкриване на онова, което Бог открива на човека в духовния опит. Но това разкриване винаги е католично, както е католична и цялата Църква, какъвто трябва да бъде и нашият живот в нея. На това се основава вярата ни в “съборната” Църква. Думата “католон” е от гръцки произход и означава цялостност, съгласие в цялото. По-късното разбиране на тази дума се е наложило над първоначалния ѝ смисъл. Цялото винаги предшества частта и частта живее дотолкова, доколкото се съгласува с цялото. Днес всеки из-

бира в Църквата онова, което му се струва, че е най-важно за него. А между другото, самата дума "избор" на гръцки език означава "ерес".

Ако Църквата е Самият Христос, то цялото предназначение на християнството е да ни направи съобразни на Христос. И да се оправдаваме с думите "аз съм такъв човек и имам такъв характер..." е чист психологизъм, с който е необходимо да се борим. Ако семето (т. е. моето Аз), което е било посято в земята не умре, то ще си остане само. Но ако това Аз умре, тогава то ще се възроди в съгласие с цялото, като отражение на съгласието с Христос, Който живее в Църквата. Във всеки християнин се отразява целият опит на Църквата и това е основата на християнството. Опитът на всеки отделен човек може да бъде разширен до пределите на съборното съзнание и това е основата на нашия път. Затова за всеки християнин е необходимо да съобрази своя живот с живота на Христа, да разпъне своето Аз. Но това е особено необходимо за богослова, защото богословието е отражение и свидетелство за цялата истина на Църквата. В най-дълбокия си смисъл християнството не е провинциално, не е индивидуалистично и затова преди да бъде отхвърлено нещо в Църквата трябва да се убедим, че то не съвпада с истината на Църквата, а не с нашите вкусове и желания.

Пътят на богослова не е безметежен труд извън света с неговите радости и вълнения. Между богословието и света не бива да има никакъв разрыв. Богословът не трябва да се затваря в своя личен живот, защото пътят му е труден и отговорен. Ако в живота ние сме призовани към риск, то този риск е особено необходим в богословието и всеки факт, всеки конфликт трябва да бъде проверен от Църквата. Тази вътрешна цялостност или католичност се достига чрез молитвен живот, чрез аскетически подвиг и живот в храма. Всички са призвани към честта на висшето звание и няма по-голямо служение от служението на Словото (*словото, що казах, то ще го съди в последния ден* - Иоан 12: 48). Но

това служение не бива да води богослова към горделиво чувство, защото горделивост се съдържа само в ереста.

С това курсът по *Въведение в богословието* може да завърши. Но това, което искам да подчертая и да изтъкна като най-важно от казаното досега е мисълта за най-дълбокото **единство** на всичко с всички. Богословието не е само занятие, упражнение за интелектуално настроени хора, както и монашеството не е само призвание за волунтаристи. Богословието е път за ново раждане на целия човек съ-образно на Христа. Защото един и същи е и “Сеещият”, и “Жънещият” плодове на богословието - Христос.

Жизненият път на отец Александър Шмеман *

1. Първите тридесет години

Свещеник Александър Шмеман е роден през 1921 г. в Равел, Естония. Баща му бил офицер в лейбгвардията на Семьоновския полк, а майка му произхождала от помещническото семейство Шишкови, от Самарска губерния. Детството му преминало в Равел (1921-1928) и Белград (1928-1929), ученическите години - в Париж (от 1929). Отначало учил във френско католическо училище, след това в руския кадетски корпус (където директор по това време бил познавачът и ценителят на руската култура генерал В. В. Римски-Корсаков, който съумял да предаде тази своя любов и на учениците си) и накрая във френски държавен лицей. През първите години от обучението си в Православния богословски институт "Св. Сергий", посещавал лекции и в Сорбоната. От ранно детство прислужвал в църква и бил иподякон при митрополит Евлогий. Това повече от всичко го насочило по пътя на служение в Църквата. Още преди да постъпи в Института, той се запознал с някои от професорите - особено необходимо е да отбележим влиянието на архим. Киприан, а също и общуването му с В. В. Вайдле и К. В. Мочулски.

* Преводът е направен по статията във "Вестник русского христианского движения", Париж - Нью Йорк - Москва, 1984, № 141. Първата част (1. Първите тридесет години) е подготвена въз основа на автобиографичните бележки, написани от о. Александър Шмеман за книга, поветена на Православния богословски институт "Св. Сергий" в Париж, която подготвял за печат А. В. Карташов (книгата не е била издадена). Втората част (2. Второто тридесетилетие) представлява откъс от статията на протоиерей Кирил Фотиев във в-к "Русская Мысль" (Париж) от 22 декември 1983 г.

Александър Шмеман постъпил в Богословския институт през есента на 1940 г., два месеца след като немците завзели Париж. Войната и окупацията оцветили годините на богословското му обучение в особени багри. За Института това действително било героично време. Професорите четели, а студентите слушали лекции в студени аудитории, гладни, облечени с палта и ръкавици. И до днес мнозина помнят посинелите от студ ръце на о. Сергей Булгаков и цялата обстановка при последните му лекции. Това била последната група от негови слушатели. Тогава той четял своето тълкувание на Апокалипсиса. Цялото му излъчване впечатлявало много повече отколкото думите му. През тези последни години той сякаш излъчвал необичайна светлина, горене и сияние. Студентите били малко, шепа хора, сякаш съвсем откъснати от окръжаващата ги тогава бурна действителност. И може би именно затова онези години оставили толкова силно впечатление и изградили съзнание за служение “на единствено потребното”, съзнание за призвание и единение.

Във втори курс у Александър Шмеман вече ясно се определил интересът му към църковната история. Под ръководството на А. В. Карташов той избрал за тема на своята работа “Флорентинския събор”. Това на свой ред го въвлякло в изучаване съдбата на Византийската църква, която била все още твърде малко изследвана по онова време. Оттогава Византия станала основен предмет за заниманията на Александър Шмеман, въпреки че, за да изнася поверените му курсове лекции, той трябвало да работи в почти всички области на църковната история: от самото начало до наши дни. Работата му на тема “Флорентинския събор” се появявала на части. През 1945 г. той получил степен кандидат и бил оставен като професорски стипендиант в катедрата по История на Църквата при проф. А. В. Карташов. През 1946 г. на Александър Шмеман било поверено изнасянето на една част от целия курс. От този момент А. В. Карташов постепенно започнал да му предава целия курс от лекции по История на древната и източната Църква.

През есента на 1946 г. Александър Шмеман приел свещенство. Оставайки в Богословския институт, той бил причислен

към малката енория в Кламар, за да бъде в помощ на архим. Киприан. През пролетта на 1948 г., изнасяйки пред Академическия съвет доклад за работата си върху историята на Византийската църква, свещ. Александър Шмеман успешно преминал първата част на докторския изпит. Втората част преминал през пролетта на 1950 г., представяйки превод на ръкопис от Парижката национална библиотека на неиздаден още трактат на св. Марк Ефески. Подготвил курс по история на Византийската църква (IX - XV в.), монография за св. Марк Ефески и изследване за византийската теокрация.

Когато на о. Александър се наложило да започне да чете лекции, курсът по Църковна история вече имал напълно определени план и структура. Планът бил класически: ранна Църква, епоха на Вселенските събори, византийски период, източните църкви до наши дни. Но новите условия позволявали донякъде да бъде променен самият метод на преподаване. А. В. Карташов започнал да преподава своя предмет, когато Институтът все още нямал пълния набор катедри. Затова в курса по История на Църквата, по неволя, трябвало да се включват и елементи от Патрологията, Църковната археология и Каноническото право. При това, в литографен вид били издадени и няколко курса на А. В. Карташов. Това позволило, от една страна, да се обърне по-голямо внимание на вътрешното развитие на църковния живот, а от друга - да се отдели повече време за изясняване на отделни въпроси. Така напр. без да има нужда историята на арианските и христологическите спорове да се разкрива във всички детайли, тъй като студентите можели да се запознаят с тях от напечатаните лекции, станало възможно да се отделят часове за изучаване еволюцията на църковния живот: култа към светците, монашеството, богослужението, отношението към света, културата и пр. Особено значение започнало да се придава на византийския период, който все още бил слабо изучен, но в голяма степен бил решителен в историята за православния Изток. И накрая, доколкото било възможно, започнало въвеждане на студентите в историческия метод, т.е. те били запознавани с главните страни от историческата работа.

При малкия брой часове, с които можел да разполага преподавателя по история, методът на преподаване *pars pro toto** не само че бил неизбежен, но се оказал и плодотворен. Така студентите се принуждавали да допълват недостатъка с четене и в известен смисъл да си създават свое мнение за прочетеното. Представянето от преподавателя на не толкова общ и следователно частично компилативен курс, както и на специалните отдели, над които самият той работи, въвеждало студентите в научната работа, приобщавало ги към метода на работа и водело до по-дълбоко вникване в проблематиката на един или друг въпрос.

Обобщавайки, можем да кажем, че в преподаването се проявил стремежа: а) да се предадат на студентите основните правила на историческата работа; б) да се осветят онези страни от църковния живот, за които те могат да научат само от историята на Църквата; и в) да им се дадат колкото може повече сведения за по-късните векове от източната църковна история, която е съществено необходима за разбирането на съвременните проблеми и на трудностите в църковния живот.

2. Второто тридесетилетие

През 1951 г. о. Александър заедно със съпругата и трите си деца се преселил в САЩ, приемайки поканата на семинарията "Св. Владимир" в Ню Йорк. Започнал нов блестящ период в неговия живот не само като богослов, но и като значителен църковен деятел. През 1962 г. той станал декан на семинарията (в САЩ това е висша школа, която има право да присъжда научни степени), като сменил на тази длъжност о. Георгий Флоровский. Повече от тридесет години той бил член на митрополитския съвет на Руската православна църква в Америка, бившата американска епархия на Руската църква, която след революцията станала самоуправляваща се (автономна), а през 1970 г. получила от Руската църква автокефалия. Богословските школи и Университетите в САЩ се надпреварвали да канят о. Александър

* Част вместо цялото - лат.

да чете лекции и да води семинари. Смеейки се, той казвал, че е загубил списъка с присъдените му от университетите в Америка почетни докторски степени. По-малко от два месеца преди кончината си (18. X. 1983 г.), о. Александър получил почетната степен доктор на богословието, присъдена му от Гръцката православна семинария Holly Cross, в Бостън.

Насоката на богословските интереси на о. Александър започнала да се променя още преди той да напусне Париж. В самото начало на 50-те г., в Париж, той издал на руски език една неголяма книга, посветена на тайнството Кръщение. Отец Александър все повече бил привличан от Литургическото богословие - науката за църковното богослужение. В Америка след известно време той се отказал от преподаването на Църковна история и се посветил изцяло на Литургическото богословие. "Богословието трябва да се пие от дъното на евхаристийната Чаша" - казвал неговият учител, известният богослов и пастир о. Сергей Булгаков. Следвайки отците на Църквата, о. Александър неизменно повтарял, че "законът на вярата" е неотделим от "закона на молитвата": вероучението на Църквата, нейната блага вест за спасението на човека и света като ново осиновяване от Бога, извършено в Христа чрез Духа Свети, се изразява с най-голяма пълнота в литургическото, богослужебното предание на Църквата. Християнското богослужение и тайнствата на Църквата не са символи, които отразяват някаква висша, но оставаща недостъпна за нас духовна реалност. В богослужението ни се открива новия живот, който Христос донесе в света, този живот, за който апостол Йоан казва, че е бил в Отца и ни се е явил.

Но богословът, който с всеоръжието на научните и историческите методи подхожда към литургическите традиции на Църквата встъпва по много труден път. Още великият руски иерарх от XIX в. - московският митрополит Филарет (Дроздов) - съветвал богословите да не подхождат към богослужебния живот на Църквата с критичен анализ. Цялата любов на вярващия народ е обърната към привичните от детство форми на богослужебен живот и на стража за тяхната неизменност стоят мощни сили.

Реформите именно на обряда, а не на същността на вероучението, породили руския (старообрядчески - *бел. ред.*) разкол; а заповяданият отгоре преход в "новия стил" предизвикал неизживения и до днес разкол в Еладската църква. Спомням си шеговитата фраза на о. Александър: "Ако повторите в проповед учението на Арий, никой няма да забележи ереста и няма да започне спор, но за запазване "ектенията на оглашените" биха се сражавали". Разбира се, о. Александър бе твърде образован и вкоренен в живота на Църквата, за да призовава към каквито и да било спешни промени в църковната литургическа традиция. Той казваше: "Тази традиция трябва да се осмисли без да променяме нашето възприемане на богослужението, което е Литургия - общо действие на целия народ Божи в негсвата пълнота. Евхаристията е Трапеза Господня, на която са призовани всички, които в Христа са се кръстили и в Христа са се облекли, а не само тези, които "са решили да поговоят".

На развитието и установяването на богослужебния устав на Църквата е посветен големия труд на о. Александър, озаглавен "Въведение в литургическото богословие". През лятото на 1959 г. той го представил в Париж, като кандидатствал за степен доктор на богословието. Академическият съвет на Богословския институт "Св. Сергей" единодушно му присъдил тази степен. Опоненти по време на защитата на дисертацията му били о. Николай Афанасиев и о. Иоан Майендорф, впоследствие професор в семинарията "Св. Владимир", в Ню Йорк. През 1961 г. "Въведение в литургическото богословие" било публикувано като отделна книга от парижкото издателство "УМСА-press". Тази книга почти не била забелязана - само пишещият тези редове се отзовал за нея в рецензия на страниците на "Русская мысль". В последвалите години на бял свят се появили и други книги на о. Александър, написани на английски език. Те били преведени и на руски. Сред тях ще посочим "За живота на света". Това е изложение и тълкувание на тайнствата на Православната църква. През 1981 г. в Париж излязла на руски и книгата "Великият пост". През последните осем години от живота си о. Александър работел над друг един голям труд,

посветен на главното тайнство на Църквата - Евхаристията. Тази книга била издадена на руски в Париж през 1984 г.

За о. Александър си спомнят с любов не само неговите колеги и ученици. Няма да го забравят и многобройните му приятели, които са далеч от Църквата. Те ценели в него културния човек, блестящия събеседник, верния приятел. Отец Александър винаги подчертавал, че не се счита нито за литературовед, нито за специалист по история на литературата, но той с увлечение и успех участвал в срещите на руските писатели и поети, и сам пишел на литературни теми. Достатъчно е да си спомним великолепната статия, отпечатана в "Новый журнал", след като до нас достигна скръбната вест за кончината на Анна Ахматова в Москва. От ранна младост о. Александър обичал поезията на Блок, дори събирал своите бележки за него. Мислел за книга, която така и останала недописана. Но той пренесъл любовта си към Блок през целия си живот. Обичал, разбира се, и поезията на Манделщам, който според него бил един от най-великите поети, чието значение далеч надхвърляло рамките на руската поезия. Дори имал намерението да постави стихотворението на Манделщам за Евхаристията като епиграф към книгата си за нея.

В течение на повече от десетилетие о. Александър бил сътрудник на радио "Свобода" и пишел не само за неделните религиозни предавания, но и на литературни теми. Той блестящо владеел перото. А като лектор, еднакво свободно владеещ руски, френски и английски език, можел да увлече всяка аудитория. Ако съществува изкуство винаги да се говори ненатрапчиво, убедително и свежо за най-същественото, то това изкуство покойният о. Александър владеел във висша степен.

Осиротялото му семейство се състои от неговата съпруга - Уляна Сергеевна, по рождение Осоргина и трите вече пораснали деца. Дъщерите Анна и Мария се омъжили за православни свещеници, ученици на о. Александър. Синът му Сергей е журналист, понастоящем кореспондент на "Ню Йорк таймс" в Москва. Братът на о. Александър - Андрей Дмитриевич Шмеман,

широко известен в емиграцията църковен и обществен деятел - живее със семейството си в Париж.

Извършвайки Литургията на св. Василий Велики, свещеникът се моли: “нас же всех, от единой Чаши причащающихся, соедини любовью друг ко другу...”

Незабравими отец Александър! И днес си пред очите ни, в светло облачение, предстоящ пред Божия Престол; виждаме твоето вдъхновено и светло лице. Завършвайки Евхаристийния канон, ти неизменно се прикланяше до земята, произнасяйки свещените и страшни думи: “Маран-ата” - “Господ идва”. “Ей гряди Господи Иисусе!”. С това ти изразяваше основната интуиция на християнското благовестие и богословие. Ако християнството, загуби своята есхатологическа перспектива и се откаже от стремежа към Царството Божие, преставайки да чака онзи ден, в който по думите на Христос ще се приближи до нас избавлението ни, то то ще стане като “сол, изгубила силата си” или ще се превърне, както казваше нашият общ учител А. В. Карташов, в “банален спиритуализъм”. Нека това не става! Отец Александър, възнасяйки се от нас, остави ни елея от своя светилник, който да ни вдъхновява и храни в дни на тежки изпитания. Ние, твоите приятели и ученици очакваме срещата с теб!

Основна библиография на отец Александър Шмеман

1949 - Церковь и церковное устройство, Париж.

1954 - Исторический путь Православия, Нью Йорк;
Historical Road of Orthodoxy, New York, 1963.

1961 - Введение в Литургическое богословие,
Париж; Introduction to Liturgical Theology, London, 1966.

1963 - For the Life of the World - Sacraments and Orthodoxy, New York, 1963; За жизнь мира, Нью Йорк, 1983.

1965 - Ultimate Questions - An Anthology of Russian Religious Thought, New York.

1969 - Great lent - Journey to Pascha, New York.

1974 - Liturgy and Life - Essays on Christian Development Through Liturgical Experience, New York.

1974 - Of Water and Spirit - A Liturgical Study of Baptism, New York.

1979 - Church, World, Mission - Reflections on Orthodoxy in the West.

1984 - Евхаристия - Тайнство Царства, Париж;
Eucharist - Sacrament of the Kingdom, New York, 1988.

1989 - Воскресные беседы - о вере и откровении, церковный год, почитание Божьей Матери, Париж; The Celebration of Faith vol. 1 ("I believe...", New York, 1991) и vol. 2 ("The Church Year", New York, 1995).

1994 - Liturgy and Tradition, New York.

Съдържание

Увод.....	3
1. Първохристиянската община. Кръщението като основен белег на първия период.....	11
2. “Златният век” на Православието.....	27
3. Византийският период и падането на Византия.....	32
4. Школата на руското богословие.....	37
Заклучение.....	44
Жизненият път на отец Александър Шмеман.....	53
Основна библиография.....	61

ВЪВЕДЕНИЕ В БОГОСЛОВИЕТО
прот. Александър Шмеман

руска, първо издание

преводач *Мая Иванова*
редактор *Мариян Стоядинов*
коректор *Дора Милушева*
предп. подготовка "Праксис" ЕООД
печат "Полипринт" ЕАД

формат 84/108/32, п.к. 4

ISBN 954 - 90300 - 1 - 6

ОЧАКВАЙТЕ В ПОРЕДИЦА
· ВЪВЕДЕНИЕ ·

Прот. Иоан Майендорф

Въведение в светоотеческото богословие

Прот. Николай Афанасиев

Встъпване в Църквата

Еп. Атанасий Йевтич

Въведение в исихастката гносеология